

Demre'nin (Myra) Kırsalında Trikonç Planlı Yapıların Mimarisi: Bademli Kilisesi

Architecture of Trikonch Planned Buildings in the Rural of Demre (Myra): Bademli Church

Bülent İŞLER

 <https://orcid.org/0000-0001-7173-7120>

The entire contents of this journal, *Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies*, is open to users and it is an 'open access' journal. Users are able to read the full texts, to download, to copy, print and distribute without obtaining the permission of the editor and author(s). However, all references to the articles published in the e-journal *Phaselis* are to indicate through reference the source of the citation from this journal.

Phaselis: Journal of Interdisciplinary Mediterranean Studies is a peer-reviewed journal and the articles which have had their peer reviewing process completed will be published on the web-site (journal.phaselis.org) in the year of the journal's issue (e.g. Issue IV: January-December 2018). At the end of December 2018 the year's issue is completed and Issue V: January-December 2019 will begin.

Responsibility for the articles published in this journal remains with the authors.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Citation B. İşler, "Demre'nin (Myra) Kırsalında Trikonç Planlı Yapıların Mimarisi: Bademli Kilisesi". *Phaselis* VI (2020) 241-250. <http://dx.doi.org/10.18367/Pha.20016>

Received Date: 04.10.2020 | Acceptance Date: 21.12.2020
Online Publication Date: 30.12.2020

Editing Phaselis Research Project
www.phaselis.org

Demre'nin (Myra) Kırsalında Trikonç Planlı Yapıların Mimarisi: Bademli Kilisesi

Architecture of Trikonch Planned Buildings in the Rural of Demre (Myra): Bademli Church

Bülent İŞLER *

Öz: Makalenin konusunu oluşturan Bademli Kilisesi, Antalya'nın Demre (Myra) İlçesi'nin Belören köyüne bağlı Karabel Mahallesi'nin 1 km kadar kuzeydoğusunda bulunur. Bir kayalık üzerinde yer alan kilise ile birlikte vadi içinde birkaç konut, sarnıç ve tarımsal üretime yönelik işlikler tespit edilir. Daha önce herhangi bir çalışma bulunmayan yapılar ilk kez yüzey araştırmamız kapsamında ele alınmıştır. Yerleşimin en batısındaki kilise, beması trikonç (üç yapraklı yonca), naosu üç nefli bazilikal plan şemasına sahiptir. Kilisenin bema bölümünün duvarlarının bir bölümü ayakta, naos duvarları ise temel seviyesinde ulaşabilmiştir. Kilisenin beması ortada kare alan ve üç yönden kuzey, doğu ve güneyde birer apsisle sonlanır. Apsisler içten yuvarlak dıştan düz duvarla sınırlanmıştır. Batıda orta ve güney nefe giriş kapılarının söveleri yerinde korunmuştur. Kilisenin narteks bölümü bulunmaz. Kilisenin batısında büyük bir avlusunun olduğu kalan izlerden anlaşılır. Kilisenin avlusunda bir doğusunda iki olmak üzere üç sarnıcı dışında başka bir yapısı bulunmaz. Beması trikonç yapıların manastır kilisesi olduğuna dair yaygın bir inanç vardır. Nitekim bölgedeki diğer benzer planlı yapılar, duvarla çevrelenmiş alanda, ek yapılardan oluşan bir yapı topluluğu içinde yer alırlar. Bademli kilisesinde ise çevre duvarı olmadığı gibi kilise yakınında ek yapı da bulunmaz. Kilise süslemeleri bakımından oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. Yapının mimari özellikleri ve içinde bulunan bir konsol üzerindeki bezemeleri yapıyı MS VI. yüzyıla tarihlendirilmesini mümkün kılar. Makalede, kilisenin ayrıntılı mimari tanımının yapılması, konumu ve mimari özellikleri bakımından bölge mimarisi içindeki yerinin tartışılması amaçlanır.

Anahtar sözcükler: Likya, Doğu Roma Sanatı ve Mimarisi, Bademli Kilisesi, Trikonç kiliseler

Abstract: The Bademli Church, which is the subject of the article, is located 1 km northeast of the Karabel territory of the Belören village of Demre (Myra). An early Byzantine church, several houses, cisterns, workshops for agricultural production and three Turkish houses are found in the valley. The settlement that have not been published before have been documented for the first time with our survey. The church on a rocky hill at the west of the settlement has a three-aisled basilica with a triconch sanctuary. The roof of the church was destroyed and the walls have reached at the ground level. The sanctuary has a square in the middle, its ends with an apse in three directions in the north, east and south. The church has three doors on the west and one door on the south. At the west jambs of the north and middle doors are in situ. There is no narthex of the church. The courtyard on the west side of the church has no surrounding walls. There is a cistern in the courtyard of the church. In addition, there are two more cisterns to the east of the church. There is a widespread belief that the triconch structures are monastic churches. As a matter of fact, other similarly planned structures in the region are located in a building group consisting of additional structures in the area surrounded by walls. On the other hand, in the Bademli church there is no surrounding wall and any building near the church. Decorate the church is quite simple. The architectural features of the building and the decorations on a console inside make it possible to date the building to the 6th century. The aim of the article is to make a detailed architectural description of the church and to discuss its place in the region.

Keywords: Lycia, Byzantine Arts and Architecture, Byzantine Ornaments, Bademli Church, Trikonch Churches

* Doç. Dr., Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara. bulent.isler@hbv.edu.tr |
<https://orcid.org/0000-0001-7173-7120>

Giriş

Bademli, Antalya'nın Demre (Myra) İlçesi'nin Belören köyüne bağlı Karabel Mahallesi'nin 1 km kadar kuzeydoğusundadır (Fig. 1). Yerli halk arasında Payamlı olarak da bilinen yerleşimin bulunduğu alana Karabel'den dar toprak bir yoldan ulaşılır. Daha önce herhangi bir çalışmanın bulunmadığı yerleşim, ilk olarak ekip üyemiz Kate Clow tarafından bölgedeki antik yolların tespiti kapsamında 2018 yılında yürüttüğümüz çalışmalar sırasında keşfedilmiştir. Yerleşim, 1 km batısındaki Karabel Asarcık tepesindeki Sion Manastırı'ndan başlayarak Deve kuyusu, Zeytin ve Alakilise mevkilerine ulaşan antik patika yolun üzerinde yer alır. Yeni tespit edilen bu patika yol, MS VI. yüzyılda yaşamış olan Sionlu Aziz Nikolaos'un bölgedeki kiliseler arasındaki yolculukları sırasında kullandığı yollardan biri olmalıdır (Fig. 2).

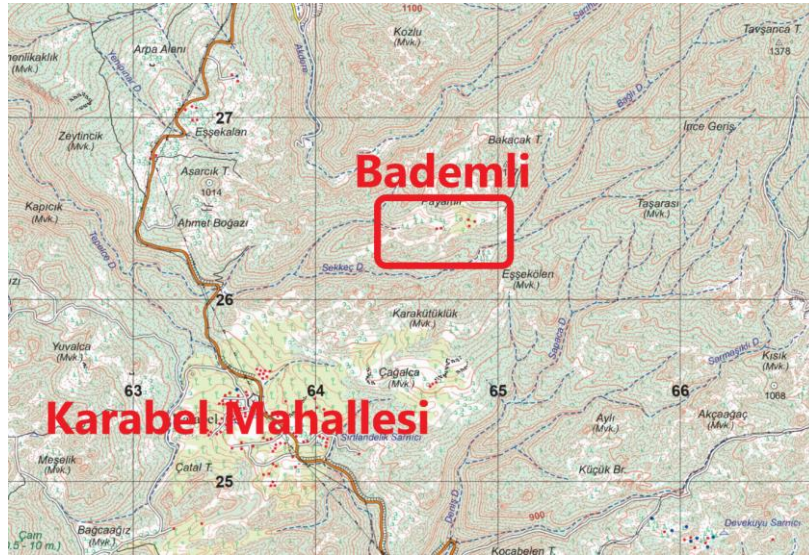

Fig. 1. Bademli yerleşiminin yerini gösteren harita

Fig. 2. Asarcık Sion Manastırı'ndan Alakilise'ye giden yol ve Bademli Kilisesi'nin konumunu gösteren hava fotoğrafı (Kate Clow 2018)

Likya Bölgesi Alacadağ Çevresindeki Doğu Roma Yerleşimleri konulu yüzey araştırmamız kapsamında yerleşimdeki belgeleme çalışmalarına 2019 yılında devam edilmiştir. Yerleşimde erken Doğu Roma Dönemi'ne ait bir kilise, birkaç konut, sarnıç, tarımsal üretime yönelik beş ışık ile birlikte üç Türk Dönemi konut yapısı tespit edilmiştir. Yapılar, vadi içinde yaklaşık 250 m uzunluğundaki alanda dağınık haldedir (Fig. 3). Vadinin eteklerinde teraslanarak oluşturulmuş tarım alanları görülür. Doğu Roma Dönemi yapıları büyük oranda yıkık olmakla birlikte Türk dönemi konutları halen kullanılmaktadır. Yerleşimin tarihi ve özgün adı hakkında yazılı bir kaynak tespit edilememiştir. Çalışmamızda, bölgede oldukça yaygın olan bir plan şemasında inşa edilen yerleşimdeki kilisenin mimari tanımının yapılması, konumu ve mimari özellikleri bakımından bölge mimarisi içindeki yerinin tartışılması amaçlanmıştır.

Fig. 3. Kiliseden Bademli vadisinin batıdan genel görünümü

Fig. 4. Bademli kilisesinin bulunduğu kayalığın doğudan görünümü

Bademli Kilisesi

Yerleşimin en batısında, 1056 m rakımlı kayalık üzerinde yer alan kilise, batı hariç üç yönden 20 m kot farkı bulunan yamaçla çevrelenir (Fig. 4). Kilise beması trikonç (üç yapraklı yonca), naosu üç nefli bazilikal plan şemasına sahiptir (Fig. 5). Kilisenin bema bölümünün duvarlarının bir kısmı ayakta, naos duvarları ise temel seviyesinde ulaşabilmektedir. Güneybatı duvarının küçük bir bölümü dışında kilisenin tüm duvarları takip edilebilmektedir. Kilise dıştan dışı 11.70x19.85 m ölçülerinde, toplam 205.50 m²lik alanı kaplamaktadır.

Kilisenin bema bölümü, ortada 5.25x5.00 m ölçülerindeki yaklaşık kare alan ile kuzey, doğu ve güneyde birer apsisten oluşur. Doğu apsis 4.55 m genişliğinde ve 2.00 derinliğinde, içten yuvarlak, dıştan düz duvarla sınırlandırılmıştır. Apsis yuvarlağı ortasında ikiz pencereye ait izler görülür. Pencereye ait sütun, apsisin dışında yerde tespit edilmiştir. Pencere sütununun içe bakan yüzünde Latin haçı kabartması bulunmaktadır. Kuzey ve güney apsis 4.30 m genişliğiyle ana apsisle göre daha dardır (Fig. 6-7). 1.94 m derinliğindeki apsisler içten yuvarlak, dıştan düz duvarla sınırlanır. Her iki apsisin batı yanında yan neflere açılan birer kapısı bulunur. Tünel şeklinde uzayan her iki kapı yuvarlak beşik tonoz örtülü olmalıdır. Kuzey ve güney apsisde, ana apsisde olduğu gibi birer ikiz pencere olmalıdır. Kilise içinde bulunan kavisli taşlar üç apsisin örtüsünün taştan yarım kubbe şeklinde olduğunu göstermektedir. Bemanın ortasındaki kare alanın nasıl örtüldüğüne dair ise herhangi bir veri yoktur.

Kilisenin naosu içten 10.2 m ölçülerinde kare planlıdır. Stylobat kalıntılarından naosun üç nefli olduğu anlaşılmaktadır. Kilise içinde bugün sütun kaide, gövde ve başlıkları bulunamasa da nef ayrımı, iki sıra sütun ve bunlara atılan kemerlerle sağlanmış olmalıdır. Naosun ölçüsüne göre nefler arasında üç çift sütun kullanılmış olmalıdır¹. Kilisenin orta nefi 4.55 m yan nefleri 2.15 m genişliğindedir. Orta nef doğuda kemerli bir düzenlemeyle bemaya açılır. Bema kemerine ait geniş kemer taşları kilisenin içinde halen görülebilmektedir. Batı duvarda yapının neflerine açılan birer kapı bulunmaktadır. Orta nefe açılan kapı 1.1 m, yan neflere açılan diğer iki kapı 0.9 m genişliğindedir. Güney ve orta nefin kapılarının söveleri in situdur (Fig. 8). Yapının güney duvarının en doğusunda, naosa açılan bir kapı daha bulunmaktadır. 0.85 m genişliğindeki kapıya ait lento taşı kilisenin dışında ters halde yerde durmaktadır.

¹ Stylobat genişliğine göre sütun kaidelerinin 0.60x0.60 m, kemer açıklıklarının ise yak. 2.05 m olduğu varsayılmıştır.

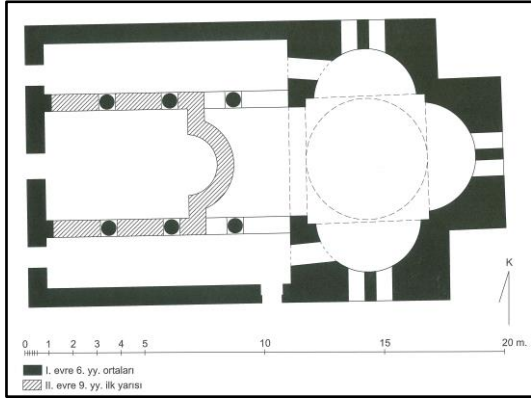

Fig. 5. Bademli Kilisesi'nin restitüsyon planı (İşler 2019)

Fig. 6. Bademli kilisesi güney apsis

Fig. 7. Kilisenin kuzey apsis

Fig. 8. Avludan Bademli kilisesinin genel görünümü

Kilisenin apsisi içinde bulunan taş konsol yapının galeri katı olduğunu düşündürmektedir (Fig. 9-10). Ancak bu konsolun kilisenin giriş cephesinde olması muhtemel sundurmaya ait olma olasılığını da akla getirmektedir. Kilisenin naosunun örtüsü hakkında da bir veri bulunmaz. Orta nef çift pahlı, yan nefler tek pahlı ahşap çatıyla örtülü olmalıdır. Kilise içinde bulunan kiremit parçaları çatının kiremit kaplı olduğunu göstermektedir.

Kilisenin orta nefi içine daha sonradan küçük bir şapel inşa edilmiştir. Şapelin duvarları yok olmakla birlikte apsisi temel seviyesinde halen görülebilmektedir. Şapelin 2.5 m genişliğinde ve 1.2 m derinliğindeki apsisi, dışa taşkın yuvarlak planlıdır. Kalan izlerden şapelin kuzey ve güney duvarlarının nefleri bölen stylobat üzerine oturtulduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla şapelin tek nefli naosu 4.55 x 6 m ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Kilisenin orta nefine girişi sağlayan kapısı sonraki dönemde şapelin girişi olarak kullanılmıştır. Şapelin 0.7 m kalınlığındaki duvarları beşik tonoz bir örtüyü destekleyebilir.

Yapının batısında narteks bölümünün olduğuna dair hiçbir iz bulunmamaktadır. Ancak atrium olabilecek bir düz alana sahiptir (Fig. 8). Avlunun zemini ana kayanın düzleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Yaklaşık 14x16 m ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda uzanan avluyu çevreleyen bir duvar kalıntısı bulunmamaktadır. Avlunun kuzey ve güneyi aşağı doğru eğimli dik bir yamaçla, batısı ise yükselen bir kayalıkla sınırlıdır. Avlunun kuzeybatı ucunda, dikdörtgen planlı ana kayaya oyularak oluşturulmuş bir sarnıç bulunur. Yaklaşık 3.20x3.10 m ölçülerinde ve içi toprak dolu haldeki sarnıcın örtüsü yıkılmıştır. Kilisenin doğusunda, 3 m daha alt kotta, ana kayaya oyularak oluşturulmuş iki sarnıç daha bulunmaktadır. Sarnıçlardan biri halen çobanlar tarafından kullanılmaktadır.

Kilisenin 0.75 m kalınlığındaki duvarları düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Taş duvarlarda harç

kalıntısının olmayışı duvarların harç kullanılmadan inşa edildiğini göstermektedir.

Kilisenin 200 m kadar doğusunda birkaç konuta ait duvarlar, birkaç sarnıç ile beş tarımsal üretime yönelik işlik yapısı tespit edilmiştir. İşlik ve sarnıçlar oldukça iyi durumdadır. Doğu Roma dönemi konutları ise günümüze oldukça kötü durumda ulaştığından mimari özelliklerini anlamak mümkün olamamıştır. Yerleşimde 20. yüzyıl başlarında inşa edilen üç konutta yaşam devam etmektedir. Türk dönemi konutlarının duvarlarında görülen devşirme taşlar Doğu Roma yapılarının duvar malzemelerinin kullanılarak inşa edildiklerini göstermektedir. Vadinin yamaçlarında taş örgü duvarlarla oluşturulan tarım alanları antik çağlardan bu yana halen kullanılmaktadır.

Taş Eserler

Kilise içinde çok az sayıda taş eser belgelendirilebilmiştir. Ana apsise ait bir sütun, in situ kapı söveleri, bir konsol, bema kemerine ait parçalar, bir kapı lentosu, apsilerin yarım kubbelerine ait tabula ansata bezemeli blok taşlar ve delik işi levha parçaları az sayıdaki taş eserler arasındadır. Tamamı bölgenin yerel malzemesi olan kireç taşından yapılmış olan taş eserler oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir.

Kilise içinde bulunan bir adet konsol yapıda bulunan en kaliteli bezemelere sahip taş eserdir (Fig. 9-10). Konsolun duvara giren kısmı kırık olmakla birlikte diğer bölümleri sağlamdır. Konsolun altında çiçek ve yapraklardan oluşan bir kabara ve ön yüzünde daire içine alınmış dört kolu eş haç motifi yer alır. Haçın dört kolunda birer inci motifi ile haçı kuşatan dairenin yüzeyinde piramit motifi sıralanır. Piramit motifi konsolun altındaki kabarayı kuşatan dairenin yüzeylerinde de bulunur.

Konsolun ön yüzünde bulunan haç motifinin bir benzeri kilisenin doğusunda bulunan Türk dönemi evin batı duvarında da görülür. Konutun aynı duvarında, daire içine alınmış, altı yapraktan oluşan bezemeye sahip bir taş daha vardır (Fig. 11-12). Her iki taş eserin özgününde hangi işlevde kullanıldıkları anlaşılamamıştır.

Kilisenin bema bölümünde bulunan apsis yarım kubbelerine ait kavisli taşların yüzeyinde tabula ansata kabartmaları görülür. İşlenmeden bırakılan tabula ansataların üstünde haç kolunu andıran kabartmalar vardır (Fig. 13). Dolayısıyla apsis yarım kubbelerinin ortasında birer haç kabartmasının olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Asarcık Sion Manastırı ve Alacadağ'daki kiliselerin apsis yarım kubbelerinde benzer şekilde düzenlenmiş haç kabartmaları bulunmaktadır.

Kilisenin naosu içinde yaklaşık 0.7 m genişliğe sahip kemer taşları bulunur. Bu kemer taşları nefleri ayıran kemerler ile bema kemerine ait olmalıdır. Kemer taşlarının yan yüzlerinde düz

Fig. 9-10. Kilise içinde bulunan konsol ve bezemeleri

Fig. 11-12. Kilisenin doğusundaki Türk evinin batı duvarındaki devşirme taşlar

şeritler, dış bükey kaval silmeler ve dış (geisipodes) motifleriyle çok profillidir (Fig. 14). Dış motifi antik dönemde çok sevilen ve çok kullanılan bir motiftir. Likya bölgesinde erken Doğu Roma Dönemi taş süslemelerinde de oldukça yaygın kullanılmıştır. Benzer profil düzenlemesi, dış motifleri olmaksızın kilisenin batı giriş kapılarının sövelerinde de görülür (Fig. 15).

Bademli Kilisesi içinde ve çevresinde bulunan taş eserler bezemeleri bakımından bölgede bulunan diğer kiliselere göre oldukça sade bir düzenlemeye sahiptir. Ancak kilisede bulunan konsol ve yakındaki evin duvarındaki haç ve yaprak motiflerinin benzerleri VI. yüzyıla tarihlenen Asarcık Sion Manastırı, Alacahisar, Deve Kuyusu, Alakilise ve Dikmen kiliselerinde de bulunmaktadır.

Değerlendirme

Bademli yerleşiminin en önemli yapısı kuşkusuz kilisedir. Kilise VI. yüzyılda bölgede oldukça yaygın bir plan tipi olan trikonç (üç yapraklı yonca) planlı bir bema, üç nefli naos ve artrium bölümlerinden oluşmaktadır. Dolayısıyla kilise “üç nefli, beması trikonç planlı” yapılar grubunda değerlendirilir².

Trikonç plan tipi Roma İmparatorluğu’nun ilk yıllarından itibaren hamam ve mezar yapıları, villaların yemek salonu ya da bahçe salonları, Hadrianus Dönemi (117–138)’nde ise bazı nymphaionlarda uygulanmıştır. Erken Hıristiyanlık Dönemi’nde başlayarak, üç yapraklı yonca planlı yapıların piskoposluk merkezlerinde ve saraylarda kabul salonu, kilise, vaftizhane ve mezar kilisesi ya da martyrion işlevinde kullanılmıştır³.

Buluntular trikonç plan tipinin Mısır’da ortaya çıktığını, buradan Filistin, Anadolu’nun Akdeniz kıyıları, Gürcistan, Ermenistan ve Balkanlar’ın da yer aldığı geniş bir coğrafyaya yayıldığını gösterir. Akdeniz bölgesinde V. yüzyıl sonu-VI. yüzyıl başlarında önce Kilikya, sonrasında Pamphylia ve Likya bölgesinde bu plan tipinde inşa edilmiş çok sayıda bina bulunur⁴. Ege adalarında ve Balkan

Fig. 13. *Tabula ansata* ve haç kolu

Fig. 14. Kilisenin içinde bulunan kemer taşları

Fig. 15. Kilisenin orta nefinin giriş kapısının söveleri

² Bema bölümü üç yapraklı yonca planlı bazilikalılar “Mısır Ege Tipi” olarak da adlandırılmıştır. Bk. Krautheimer 1986, s. 113; Mercangöz 1990, 126.

³ Üç yapraklı yonca planlı yapıların içinde vaftiz havuzu olanlar vaftizhane, lahit bulunanlar ise mezar kilisesi ya da martyrion olarak tanımlanmıştır. Üç yapraklı yonca planlı yapılar ve işlevleri için bkz. Deichmann 1954: 945–946; Lehmann 1996, 331–333; Ristow 1998, lev. 13c, 15e; Stollmayer 1999, 117, 119, 121, 135 vd.; Aydın 2005, 249.

⁴ Akdeniz bölgesindeki trikonç planlı yapılar için bkz. Aydın 2005, 241–262; Aydın, 2006, 31–47; İşler 2009; İşler 2012, 161–173; İşler 2016, 1–21.

ülkelerinde V. yüzyıldan başlayarak Doğu Roma ve Doğu Roma sonrası dönemde trikonç planlı yapıların inşası devam eder⁵. Sadece Girit adasında bu plan tipinde yirmiyeye yakın yapı bulunur⁶. Karia bölgesinde, Milas Bafa Gölü kıyısındaki Kirsellik Manastır Kilisesi (IX.-XI. yüzyıl)⁷, Alanya İçkale Kilisesi (XI.-XII. yüzyıl)⁸, İç Anadolu'da Madenşehir 9 nolu yapı⁹, Ürgüp Yeşilöz'de Aziz Teodore (Tağar) Kilisesi (XI. yüzyıl)¹⁰ ve Ortaköy H. Georgios Kilisesi (XIII. yüzyıl)¹¹ trikonç planlı yapıların Anadolu'daki daha geç örnekleridir. Kuşkusuz bu plan tipinin bu kadar yayılmasında, kutsal toprakları ziyaret eden hacıların etkisi büyüktür. Hacılar haç sırasında kutsal topraklarda gördükleri ve beğendikleri bu plan tipini ülkelerine taşımışlardır¹².

Likya bölgesinde trikonç şema iki farklı biçimde görülür. İlkinde trikonç, bazilikal planlı kiliselerde bema bölümünü oluşturur, ikincisinde ise kilisenin yan mekânlarından birisi yada ek yapısı trikonç planlıdır. Araştırmanın yapıldığı bölgede Andriake A kilisesinde diakonikon, Deve Kuyusu kilisesinde kuzey cepheye bitişik vaftizhane ve Çağman'da Güceyman Tepesi'ndeki kilisenin doğusunda mezar odası trikonç şemanın ek mekân olarak kullanımına örnek olarak verilebilir.

Likya'da beması trikonç (üç yapraklı yonca) planlı şema ilk olarak manastır kiliselerinde uygulanmaya başlar¹³. Araştırma bölgemiz olan Demre (Myra)'nın kırsalında, Bademli Kilisesi dışında Asarcık Sion Kilisesi¹⁴, Alacahisar¹⁵, Devekuyusu¹⁶, Dikmen¹⁷ ve Muskar'da¹⁸ bulunan beş kilisenin, bema bölümü üç yapraklı yonca, naosu üç nefli bazilika planlıdır¹⁹. VI. yüzyıllara tarihlenen bu kiliselerden Asarcık Sion, Alacahisar ve Dikmen'deki kiliseler, çevre duvarıyla kuşatılmış alan içindeki ek yapılarıyla manastır olma özelliği taşır. Bademli, Devekuyusu ve Muskar kiliselerinde çevre duvarı yoktur. Ancak antik yerleşimlerin uzağında yer almaları nedeniyle üçü de manastır kilisesi olmalıdır. Dolayısıyla araştırma bölgemizde tespit ettiğimiz örnekler, beması trikonç planlı kiliselerin manastır kiliseleri olduğu görüşünü destekler.

Demre'nin kırsalında bulunan beması trikonç planlı kiliselerin apsileri içten yarım yuvarlak dıştan düz ya da üç cepheli duvarlarla sınırlanmıştır. Benzer olarak Kudüs'teki üç yapraklı yonca planlı kiliselerin apsileri de dıştan düz ya da çokgen duvarlarla sınırlandırılır. Dolayısıyla bu plan tipinin Likya örneklerinin Kudüs'teki yapıları ön örnek alındığı değerlendirilir²⁰.

Bölgedeki trikonç kiliselerin büyük bölümünün yıkık halde olmasından dolayı örtü sisteminin nasıl olduğunu anlamak zordur. Sadece Alacahisar kilisesinde, trikonç planlı bema bölümünün ana kayaya oyularak oluşturulmasından dolayı örtü sistemi kısmen belirgindir. Alacahisar kilisesinde apsiler ana kaya oyularak oluşturulmuş yarım kubbe, ortadaki kare alanın ise pandantif geçişli, taş

⁵ Ćurčić 2010, 153-157, 238-243, 419-420. Balkanlardaki daha geç trikonç planlı kiliseler için ayrıca bk. Bogdanović 2020, 167-199.

⁶ Orlandos 1935, 120, dipnot 20, şek. 5-12.

⁷ Kilisenin mimarisi ve tarihi için bkz. Mercangöz 1990, 120-124, 132.

⁸ Palaz 2010, 177.

⁹ Bir manastır içinde yer alan yapının vaftizhane olabileceği değerlendirilir. Bk. Eyice 1971, 34.

¹⁰ Kilise için bk. Pekak 2010, 203-218.

¹¹ Rott 1909, 150-151.

¹² Harrison 1963, 150; Severin - Grossmann 2003, 128-134; Aydın 2005, 241-262.

¹³ Hild 2003, 313-334.

¹⁴ İşler 2009, 70 vd.; İşler 2012, 161-173.

¹⁵ İşler 2016, 1-21.

¹⁶ Harrison 1963, 137, res. 10; Severin-Grossmann 2003, 49-53, şek. 15.

¹⁷ Harrison 1963, 130, fig. 8.

¹⁸ Harrison 1963, 131; Severin-Grossmann 2003, 27-33, şek. 11.

¹⁹ 2019 yılı yüzey araştırmalarımız sırasında Belören köyü Göynük mevkiinde trikonç bema bir kilise daha keşfedilmiştir. Söz konusu kilisenin naos bölümünün tek mi yoksa üç nefli mi olduğu tam olarak anlaşılamamıştır. Konuyla ilgili olarak ayrıca bir değerlendirme çalışması devam etmektedir.

²⁰ Harrison 1963, 150; Severin - Grossmann 2003, 128-134.

örgü kubbe örtülü olduğu anlaşılır²¹. Asarcık Sion Manastır kilisesinde apsislerin taş yarım kubbeleri kısmen görülmektedir. Kilisenin bema bölümünün orta kısmının ise, harç kullanılmadan örülmüş olan duvarlarının ince oluşu ve kubbeye geçiş elemanlarının olmamasından dolayı, ahşap örtülü olduğu değerlendirilir²². Bademli kilisesinde bema içinde bulunan kavisli taşlar apsislerin taş yarım kubbelerle örtülmüş olduğunu gösterir. Ancak ortadaki kare alanın örtüsü ile ilgili hiçbir veri yoktur. Kilisenin duvarlarının harç kullanılmadan örülmesi ve duvarlarının ince oluşu, orta bölümün ahşap bir çatıyla örtülü olduğunu düşündürmektedir. Side Piskoposluk Sarayı içindeki VII numaralı ve Aphrodisias'da Piskoposluk sarayındaki üç yapraklı yonca planlı yapıların apsislerinin yarım kubbelerle, orta bölümlerinin duvarlarının ise ince oluşları nedeniyle taştan kubbe yerine ahşap piramidal çatı ile örtülü olduğu kabul edilir²³.

Kilisenin doğu bölümünü oluşturan trikonç naosa ortada geniş bir kemer, yanlarda ise kuzey ve güney apside açılan tünel şeklindeki kapılarla bağlanır. Orta nef ile bema arasında templon levhalarıyla geçiş sınırlandırılmış olmalıdır. Bemanın ortasındaki kubbenin altında altar masası ve kyborium kuruluşu yer almalıdır. Trikonç bema bu kiliselerde ayrıca bir pastoforium odasının bulunmaması da dikkat çekicidir. Yan apsisler olasılıkla pastoforium odalarının işlevini üstlenmişlerdir.

Demre'nin kırsalında bulunan beması trikonch planlı kiliselerin hiçbirinde narteks bölümünün olduğuna dair net bir mimari veri bulunmaz. Narteks yerine batı cephede, avluya bakan ahşap çatılı sundurmanın olduğu düşünülmelidir. Bademli kilisesinde de narteks yerine benzer bir düzenleme olmalıdır.

Aziz Nikolaos'un kurduğu Sion Manastırı'nın kilisesi bölgedeki en erken trikonç planlı yapıdır²⁴. Asarcık Sion Manastır kilisesinin 530'larda inşa edildiği kurucusu Aziz Nikolaos'un vitası sayesinde bilinmektedir. Sionlu Nikolaos, manastırının inşa aşamasında üç kez kutsal toprakları, bir kez de Mısır'ı ziyaret etmiş, olasılıkla kurduğu kilisenin biçiminin oradaki örnekleri ile benzer özelliklere sahip olmasını istemiştir. Belki de bölgede ilk olması ve yeterince yapı malzemesinin bulunmamasından dolayı, oldukça büyük olan orta alanın ahşapla örtülmesi tercih edilmiştir. Bademli kilisesinin plan ve bema örtü sistemi bakımından Sion Manastır kilisesine çok benzer olması Bademli kilisesinin Sion Manastır kilisesini örnek alarak, yaklaşık aynı tarihlerde inşa edildiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla Bademli kilisesinin inşa tarihi için, yapıdaki taş eserlerdeki bezemeler de dikkate alınarak VI. yüzyıl ortaları önerilebilir. Kilisenin bilinmeyen bir tarihte tahrip olmasıyla orta nefine küçük bir şapel yapılarak kilise alanı kullanılmaya devam etmiştir. Taşlarda yanık izinin olmaması kilisenin bir deprem sonucu yıkılarak kullanım dışı kaldığını göstermektedir. Kiliselerin onarılmak yerine daha küçük bir şapelle yetinilmesi bölgede Hıristiyan nüfusun ciddi oranda azaldığını göstermektedir.

Yakın çevrede ve Likya bölgesi genelinde kilise içinde kilise yapılması oldukça yaygındır²⁵. Şapellerin tek nefli naosları ve dışa taşkın yuvarlak apsisleriyle plan ve biçim olarak hepsi birbirine benzerdir. Oldukça küçük boyutlu olan şapellerin moloz taş duvarları önceki kilisenin yapı malzemeleri kullanılarak oluşturulmuştur. Kilise içinde kilise uygulamaları genellikle Orta Doğu Roma dönemine, VII.-X. yüzyıllara tarihlenir²⁶. 542 yılından başlayarak bölgede meydana gelen bir dizi

²¹ İşler 2016, 5, 17 şekil 9.

²² İşler 2009, 75-78, şekil 56-57.

²³ A. M. Mansel Side'deki VII numaralı yapının, bir kenarı 9.00 m olan ortadaki kare alanının özgününde kubbeli olduğunu, bir nedenle kubbenin çöktüğünü ve daha sonraki bir dönemde ahşap çatı ile örtüldüğünü ifade eder. Side için bk. Mansel 1978, 277 vd. res. 299.

²⁴ İşler 2012, 165.

²⁵ Kilise içinde kilise uygulamalarının Likya bölgesindeki örnekleri için bk. Orçun-Ceylan 2019, 666-669.

²⁶ Hellenkemper-Hild 2004, 227.

salgın hastalık, savaş ve korsanlık faaliyetleri ile depremler bölgedeki nüfusun ciddi oranda azalmasına neden olmuştur. Yakında bulunan Alakilise'deki kilisenin narteksindeki 812 tarihli onarım kitabesi bölgedeki kiliselerin yıkılmasına neden olan genel bir depreme ilişkili olabilir²⁷. Bu kitabe ile bağlantılı olarak Bademli kilisesindeki ve araştırma bölgemizdeki diğer kilise içindeki şapellerin inşa tarihi için IX. yüzyıl ilk yarısı çok daha akla yakın görünmektedir.

Sonuç

Sonuç olarak Myra antik kentinin kırsalını oluşturan bölgede trikonç planlı yapılar bir yüzyıllık dönem içinde oldukça yoğun olarak inşa edilmişlerdir. Bademli kilisesi de bu yapıların bir örneğidir. Mevcut veriler bu plan tipinin daha çok manastır kiliselerinde uygulandığına yöneliktir. Oldukça kaliteli işçilik gösteren bu yapılar başkent İstanbul'daki yapılarla yarışabilecek kadar zengin bezemelere sahiptir. Kuşkusuz bölgedeki manastır ve kiliseleri mimari ve süsleme programı bakımından değerlendirmek bir makalenin sınırlarını aşar. Nitekim araştırma bölgemiz olan Antalya ili Demre (Myra) ilçesinin kuzeyindeki dağlık alandaki trikonç planlı yapıların mimarisi ve süslemelerine yönelik bir kitap çalışmamız devam etmektedir. Söz konusu kitapta konuyla ilgili daha geniş değerlendirmelere yer verilecektir.

²⁷ Kitabe için bk. Rott 1909, 320; Severin-Grossmann 2003, 34.

BİBLİYOGRAFYA

- Aydın 2005 A. Aydın, "Kilikya ve İsaurya'daki Trikonkhos Planlı Yapılar". *Adalya VIII* (2005) 241–262.
- Aydın 2006 A. Aydın, "Die Trikonchosbauten in Lykien: Ihre Entwicklung und Funktion". *III. Uluslararası Likya Sempozyumu, 7–10 Kasım 2005 Antalya*, cilt I, İstanbul (2006) 31–47.
- Bogdanović 2020 J. Bogdanović, "Triconch Churches Sponsored by Serbian and Wallachian Nobility". Eds. M. A. Rossi, A. I. Sullivan, *Byzantium in Eastern European Visual Culture in the Late Middle Ages*. Leiden and Boston, Brill (2020) 167–199.
- Ćurčić 2010 S. Ćurčić, *Architecture in the Balkans: From Diocletian to Suleyman the Magnificent, c. 300-1550*. UK 2010.
- Deichmann 1954 F. W. Deichmann "Cella trichora". *RAC II* (1954) 944–954.
- Erdoğan-Ceylan 2019 O. Erdoğan-B. Ceylan "Kilise içinde Kilise:Lykia'daki Geç Antik Çağ Bazilikal Planlı Kiliselerin Orta Çağ'da İkinci Kullanımları" *Cedrus VII* (2019) 663-679.
- Eyice 1971 S. Eyice, *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, İstanbul 1971.
- Harrison 1963 R. M. Harrison, "Churches and Chapels of Central Lycia". *Anatolian Studies*, 13 (1963) 148-151.
- Hild 2003 F. Hild, "Klöster in Lykien". Eds. V. Ruggieri, L. Pieralli, *Εύκοσμία. Studi miscellanei per il 75 di Vincenzo Poggi* (2003) 313-334.
- İşler 2009 B. İşler, *Likya Bölgesi'nde Karabel Asarcık'taki Erken Bizans Dönemi Yerleşimi*. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara 2009.
- İşler 2012 B. İşler, "Likya Bölgesi'ndeki Karabel-Asarcık'taki Yerleşimin Plan ve İşlev Özellikleri Üzerine Gözlemler". *Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009, Antalya* (2012) 161-173.
- İşler 2016 B. İşler, "Yeni Bulgular Işığında Antalya'nın Kale (Demre) İlçesi'ndeki Alacahisar Kilisesi". *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi* 6 (2016) 1-21.
- Hellenkemper - Hild 2004 H. Hellenkemper – F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini 8: Lykien und Pamhylien*, Teil 1. Wien 2004.
- Krautheimer 1986 R. Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*. Yale University Press, 1986.
- Lehmann 1996 T. Lehmann, "Zur Genese der Trikonkhosbasiliken". Ed. B. Brenk, *Innovation in der Spätantike* (1996) 317-357.
- Mansel 1978 A. M. Mansel, *Side. 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmaların Sonuçları*, Ankara 1978.
- Mercangöz 1990 Z. Mercangöz "Bafa Gölü, Kirselik'teki Manastır Kilisesi" *Ege Üniversitesi, Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi V* (1990) 117-138.
- Orlandos 1935 A.K. Orlandos, "Ho Hagios Demetrios tes Verasovas", *ABME* 1 (1935) 105-120.
- Palaz 2010 S. Palaz, *Alanya İçkale Kilisesi: Tarihlendirilmesi ve Restitüsyonu Üzerine Bir Mimari Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara 2010.
- Pekak 2010 S. Pekak, "Ürgüp, Yeşilöz, (Tağar) Kilisesi". *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (2010) 213-218.
- Ristow 1998 Ristow, S. (1998). *Frühchristliche Baptisterien*. Jahrbuch für Antike und Christentum, 27.
- Rott 1909 H. Rott, *Kleinasiatische Denkmäler aus Psidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig 1909.
- Severin – Grossmann 2003 H. G. Severin - P. Grossmann, "Frühchristliche und byzantinische Bauten im südöstlichen Lykien, Ergebnisse zweier Surveys". *IstForsch* 46 (2003).
- Stollmayer 1999 I. Stollmayer, "Spätantike Trikonchoskirchen-Ein Baukonzept". *Jahrbuch für Antike und Christentum* 42 (1999) 116–157.